

UOT 811.512.162.

Fəridə Cəmilli
Bakı Dövlət Universiteti (doktorant)
Bakı ş. Z.Xəlilov küç. 23
faridajamillih@gmail.com

QADIN NƏSRİNİN DİLİNDƏ GENDER DOMİNANTLIĞININ FONETİK TƏZAHÜR FORMALARI

Açar sözlər: qadın nəsr, kişi nəsr, gender, fonetik təzahür, sait, samit, intonasiya, həyəcanlı vurğu.

Key words: female prose, male prose, gender, phonetic manifestation, vowel, consonant, intonation, exciting accent.

Ключевые слова: женская проза, мужская проза, род, фонетическое проявление, гласный, согласный, интонация, возбуждающее ударение.

Qadın və kişi yazıçılarının əsərlərini oxuduqda, ilk başda fərqlər tam gözə çarpmasa da, təhlillər apardıqca görürük ki, onların dili bir-birindən xeyli fərqlənir. Bu fərqlərin təhlili son illərdə diqqəti cəlb etməyə başlamışdır. Əsasən, cins kateqoriyası olan dillərdə araşdırmaçılar bu təhlilləri işləməyə başlamış və davamında fərqlərin yalnız cins kateqoriyası ilə bağlı olmadığını meydana çıxarmışlar. Yəni, cins kateqoriyasının olub-olmaması qadın və kişi nitqindəki fərqlərin meydana gəlməsi ilə əlaqəli olmadığı təsdiqini tapmışdır.

Araşdırmaçıların gəldiyi əsas fikir – qadın dilinin daha emosional, kişi dilinin isə daha soyuq və donuq olmasıdır. Bu fərqlərə diqqət yetirən alimlərdən Falger, Veber, Opperman və Samsel diqqəti çəkənlərdəndir. Onlar qadın dilindəki emosional çalar üstünlüklərini ən aydın şəkildə araşdıran araşdırmaçılardandır. Hullmanın dediyi kimi “kişilər daha konkret və nəticəyə yönəlik fikirlər bildirən tərəflər olduqları üçün onların beynində düşüncüləri də dilə yansıyır və bu səbəbdən onlar daha donuq və konkretirlər” [1].

Kişilərlə qadınlar arasındakı bioloji fərqlər birinci diqqət yetirilməli olan fərqlər hesab olunur. “Kişilərdə testosteron səviyyəsinin qalxması, səs tellərinin uzanması və qalınlaşması ilə nəticələnir” [2] Bununla da, fizioloji fərq artıq fonetik fərq meydana gətirir.

Lakin fonetik fərqlər hər bir dildə eynilik təşkil etmir. Alimlər araşdırmaçılara apararaq nəticəyə gəlmişdirlər ki, bir dildə özünü göstərən fərqlilik, digər

dildə tamam başqa şəkildə gözə çarpır. Yəni hər hansısa bir dil üçün xarakterik olan fərq, digər dildə də eynilik təşkil etmək məcburiyyətində deyil. Bu vəziyyətdən vəziyyətə, dildən dilə və bir çox amillərdən ilham alaraq dəyişir. [3]

Ohara.Y nın 1992-ci ildə apardığı statistik araşdırma Traumüller və Eriksonun fikrini təsdiq edir. O, Havaidə yaşayan 6 yaponiyalı qadın və 6 yaponiyalı kişi olmaqla, hər birinə 10 yapon və ingilis dilində cümlə verərək belə nəticəyə gəlir ki, qadınlar yapon dilində fonetik düzgünlüyə kişilərlə müqayisədə qat-qat daha çox üstünlük verirlər. Lakin, qadınlar eyni nəticəni ingilis dilində göstərə bilmirlər. Bu da sübut edir ki, statistik nəticələr nə qədər dəqiqliyi əks etdirsə də, nəticələr dildən dilə dəyişkənlik göstərmək xüsusiyyətinə malikdirlər.

Bu və bunun kimi statistik fərqlər, artıq müəyyən fonetik fərqlərin olduğunu sübut edir. Fonetika dedikdə ilk sait və samit səslərdən danışmaq lazımdır. Aydın məsələdir ki, qadınlar kişilərlə müqayisədə, daha incə, mülayim və nazik danışığa üstünlük verirlər. Kişilər isə daha kobud danışmağı seçirlər. Məhz bu faktora bağlı olaraq, incə və qalın saitlərin işlənmə tezliyi fərqlilik göstərir.

- Salamat qal, Sultanım (7 qalın sait)
- Salamat qayıt, sevdiiym (3 incə, 5 qalın siat)
- Allah Amanında. (6 qalın)
- Tanrım sənə yar olsun. (2incə, 5 qalın)
- Salamat qal, Sultanım! (7 qalın sait)
- Salamat qal, əzizim! (3incə, 5 qalın) [5, s. 2]

Ə.Cəfərzadənin tarixi-roman janrında qələmə aldığı “Bakı-1501” əsərindən verilən nümunədə, Sultanım xanımın ərinin vidalaşma səhnəsi təsvir edilərkən qələmə alınan dialoqa nəzər yetirdikdə görürük ki, kişi dilindən verilən dialoqda yalnız qalın, qadın dilində isə incə və qalın saitlərin növbələşməsi nəzərə çarpır. Yazıcı, qadın dilinin incəliyini, mülayimliyi Sultanım xanımın dilinə əlavə edərək “sevdiiym”, “əzizim” kimi əzizləmələrdən istifadə etmişdir. Bununla da, dialoqda qadın dilində söylənen cümlələrdə incə saitlər kişi dili ilə müqayisədə çoxluq təşkil etmişdir. Bunu, təbii ki, yazıcı hesablayaraq qələmə almamışdır. Sultanım xanım nə qədər də kişi xarakterli qadın kimi təsvir edilərsə də, onun emosionallığı yazıcı tərəfindən unudulmamışdır.

Qadın və kişi dilinin sait fərqliliyini daha aydın qeyd etmək üçün onu müqayisəli şəkildə işləmək lazımdır. Bu səbəbdən aşağıdakı iki nümunəyə diqqət yetirək:

– Xəzərim, ümmanım, qədərim mənim! Oğullarının, qızlarının taleyi sənə tələyindir. Ürək döyüntülərini əks etdirən ləpələrin titrəməsin! Bu qə-

dər tale tariximin birəcə pilləsidir. O biri pillələrdə nə keşməkeşlər baş verdiyini sən özün yaxşı bilirsən. Arxam ol, Ürək verənim ol, övladlarımın çəkdiyi əzabı birəcə-birəcə gənc nəslə söylərkən dayağım ol, nəğmələrini pıçıldatırım, sözlərim olsun. Kelrəyəm, şahə qalxan dalğaların gücündən, qüdrətindən mənə bəxş etlə, Xəzərim, gözəlim mənim! [5, s.56]

– Hündür boz təpələri yarıb uçurumlara çevirən Kür, meşənin yaxası boyu uzanıb gedirdi. Tez-tez köpüklənib daşan, yaz aylarında yatağına sığmayıb, gah sol sahiləki meşəyə soxulan, gah da bəri üzdəki hündür yarganları, biçənəkləri, yulğunluqları yuyub aparən Kür bu il daha coşqun idi. O, nəhəng palıd ağaclarını kökündən bir yumaq kimi bürmələyir, özü ilə uzaqlara – aşağıdakı kəndlərin bərabirinə qədər aparırdı [6, s.16].

Qadın nəsrindən verilən nümunədə 119 incə, 47 qalın sait işləndiyi halda, kişi yazıcının əsərindəki misalda 70 incə, 84 qalın sait vardır. Hər iki nümunədə yazıcılar tərəfindən təsvir verilmişdir. Ancaq hər iki nümunə arasında gözə çarpan bir fərq ondan ibarətdir ki, qadın yazıcı təsvirləri verərkən emosional çalarlara sıxılıqla üz tutduğu halda, kişi yazıcının təsvirləri daha donuq və quru olur. Təbii ki, qadın dilinin incəliyinin gətirdiyi xüsusiyyətlərdən biri də gözə çarpır – incə saitin qalın saiti üstələməsi.

Digər fonetik fərqlərdən biri də, samitlərdir. Qadın dilində cingilti samitin tezliyinə nəzər saldıqda da, onun kişi dilindən fərqli olduğunu görə bilərik.

– Karvan çox gecikmişdi. Yolda xeyli əziyyət çəkmişdilər. Bir neçə gün bu yerlərə xas olmayan qərribə toz dumanı onsuzda buludlar arxasında gizlənen günəşi, aydın firuzəyi fəzanı görməyə qoymurdu. Gecələr bu tozdumanın göy üzünə çəkilmiş qalın pərdə kimi bu yerlərdə xüsusilə aydın görünən ulduqların üstünə sanki yorğan çəkmişdi [7, s.241].

– Xəzərim, ürəyim, pənahım mənim, sahilindən xeyli uzaqlarda Ləngəbiz dağ silsiləsindən lap qurtaracağında bir qəbilə var idi.. [5, s.39]

Qadın nəsrindən götürülən misallarda, samitlərə nəzər saldıqda cingilti samitlər üstünlük təşkil etdiyini görmək mümkündür.

Sait və samit müqayisələrindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, bu statistikalar hər zaman eynilik təşkil etmir. Təbii ki, bunları inkar edən nümunələrdə göstərmək mümkündür. Lakin müqayisələr aparılarkən çoxluq olaraq təhlil edilir və demək olur ki, qadınlarda incə sait və kar samit üstünlük təşkil edir.

Fonetik təzahür dedikdə, diqqəti cəkmək bir komponentdə fonetik hadisə və qanunlardır. Bunu qadın yazıcılarının əsərlərində necə özünü göstərdiyini araşdırmaq üçün bir neçə nümunəyə diqqət yetirək:

– Bilirəm baaşuva dönüm. Neynəmək olar? “Elnə gələn qara gün bayramdı”, – deyirlər. Tanrı buna da bərəkət versin, verməsə neyləyərək, Nə fəddəsən, Gümüş? [5, s.45]

Bu nümunədə “başına” sözü “baaşuva” şəklində qələmə alınmışdır. Burada saitartımı hadisəsi qarşımıza çıxır ki, bu da dilimizdə qanuni bir hal olmayıb, şivələrdə özünü göstərən bir hadisədir. Bununla yanaşı iki qoşa -a saiti vardır ki, tələffüz zamanı bu səslər uzanaraq həyəcanlı vurğunun yaranmasına xidmət edir. Əsərdə yaşlı qarı kimi təsvir olunan Çiçəyin dilində emosionallığın öz əksini tapması üçün bu fonetik hadisə və qanunlara ehtiyac duyulduğu görülür.

– Başına xeyir, elə bu bəndəsindən can qutarsaq, təzədən dünyaya gəllik! [5, s.51]

– Ağəz, görəsən nüşün tez gəlib? Yəqin bir şey götürüb gedəcək. Keç evə, gedər, genə işimizdə olluq [5, s. 86].

– Yox, yox, bəlkəm, çörəkdən-zaddan istədi. Sən işində ol, tez gəlsə səslərsən, gəlləm genə [5, s. 86].

Hər 3 misal üçün də, canlı danışq dili və şivələr üçün xarakterik olan səs düşümləri hadisəsi qarşımıza çıxır. Eyni zamanda səs düşümləri və səs uyşması hadisəsi də bu nümunələr üçün xarakterikdir. “Gəlik” əvəzinə “gəllik”, “olanıq” əvəzinə “olluq”, “gələm” əvəzinə “gəlləm” işlənmişdir. Qadın danışığındakı emosionallıq fonetik hadisə və qanunlardan da yan keçməmişdir. Danışq zamanı həyəcanlanan, hisslərinə qapılan qadınlar, yaşadıkları duyğuları qarşı tərəfə keçirtmək istəyərkən tez-tez danışır və bir çox hallarda ixtisarlara meyl edirlər. Buradakı səs düşümləri hadisəsinin tam da, bununla bağlı olduğunu demək yanlış olmazdı. Bunun kimi bir misala da nəzər salaq:

– Dur, get, gəti sağımı mollaxanadan. Bibiqlu gözümün qabağında olmasa ürəyim çatlar. Barını nam yıxar, ananı qəm. [5, s.89]

Bir ana obrazında təsvir edilən Güləli qızın narahatçılığı burada oxuyucuya aydın təsvir edilə bilər. “Gəti” əvəzinə “gəti”, “uşağıma” əvəzinə “sağıma” işlənməsi yəni də bir ananın duyğularını ifadə edərkən emosionallığa qapılaraq tələsməsi və səs düşümləri hadisəsi baş verməsinə gətirib çıxarması ilə nəticələnir. Hər bir yazıçı da, əsəri qələmə alarkən gündəlik həyatdakı realıqları təsvir etdiyindən burada da, obrazın dilini yazıcının dilindən ayırmırıq. Yazıçı qadın olduğundan, bir ananın narahatlığını daha dolğun təsvir edə bilmə bacarığına sahibdir. O andakı emosionallığı oxucuya çatdırarkən, qeyri-ixtiyari olaraq bu kimi fonetik hadisə və qanunlar əsər boyu qarşımıza çıxır.

Fonetik fərqlər arasında əsas fərqlərdən biri də intonasiasıdır. Qadın danışq zamanı sual, şübhə, kinayə intonasialarından daha çox istifadə edir-

lər. Sual, şübhə və kinayə intonasiasından çox istifadə etmələri qadın psixologiyasından irəli gələn səbəbdir. Gündəlik həyatlarında qadınlar hər zaman bildikləri bir hadisəni təsdiqləmək üçün belə suallar verir, ona hər zaman şübhə ilə yanaşır və əsəbləşdikləri zaman kişilərdən fərqli olaraq, kobud sözlər və qarqonlardan istifadə əvəzinə, kinayələrdən istifadə edirlər.

Çiçək qarır:– Qurbanı olduğum, göydən bir damçı damızdırırmı, ot-ələf hardan olsun? [5, s.43]

Çiçək qarının narahat və əsəbi halını təsvir edərkən yazıçı sual-şübhə intonasiasına üz tutur. “Bakı-1501” əsərində intonasia fərqlərini ortaya qoyan ən gözəl səhnə əri gedəndən sonra taxtın başına sultanım xanım keçərək əmlər verdiyi səhnədir. Diqqət yetirək misallara:

– Bəs xaliq, bəs camaat? Onların təslim olmaq istəyib-istəmədiyinə önəmi yoxdur? – sualı gözlərindən yaş qəlbinə axıdıb, baxışlarında ildırım çaxan Sultanım xanım verdi [5, s.106].

– Sən hələ qorxaqmışsan da?!... Bir qaşq qanından ötrü sürünmə! Danışığın kimi mərdənə ölməyi də bacar! [5, s.107]

– Neyçün? – deyər Sultanım xanım maraqla soruşdu. – Şirvanşahları alçaldan, camaatımızı qoyun hesab edən bir qasidə aman verəydik? Öpüb göz üstünə qoyaydıq? [5, s.108]

Yazıçı qeyd etdik ki, Sultanım xanım obrazını əsərdəki digər qadınlardan fərqləndirərək daha kişi xarakterli, əlində qılınc tutub döyüşə çıxmağa hazır qadın kimi təsvir edib. Lakin yenə də, onun dilində əminlik kişi dilindəki qədər deyil. O, əmlərini verərkən onu əmr şəklində deyil sual şəklində verməyə üstünlük verir. Həmçinin, qəzəbini göstərmək üçün kinayələrdən istifadə edir. Bir kişi hökmdarın dilindəki əminlik Sultanım xanımın dilində hiss olunmur. Obraz, nə qədər kişi obraza yaxınlaşdırılaraq təkamülə uğrassa da, yenə də qadın dilinin xüsusiyyətlərini özündə daşımaqdadır.

– Nə istəyirdin, qardaş?

– Ay qız, bir içim su verərsə?

– Nöş vermərim? [5, s.13]

Buradakı dialoqu intonasia baxımından müqayisə edərkən, görürük ki, sual, şübhə intonasiasından istifadə olunub. Kişi dilində özünü göstərən konkretlik qadın dilində qarşımıza çox çıxmır. Kişi suallara konkret və bir-başa yolla, qadın isə uzun-uzadı və dolaylı yolla cavab verir.

Danışq zamanı emosionallığı göstərmək üçün istifadə olunan fonetik komponentlərdən biri də həyəcanlı vurğudur. Həyəcanlı vurğu hiss-həyəcanı, emosionu göstərmək üçün istifadə olunan vurğu növüdür.

– Biry, Allah xoşbəxt eləsin! [7, s.51]

Əsərdə iki bacının dialoqu verilmişdir. Yazıçı həyəcanını gizlədə bilməyən Reyhanın dilindən həyəcanlı vurğudan istifadə edir. Burada “bıy” yazıldığı kimi deyil, “bıyyy” kimi tələffüz edilir. Həyəcanlı vurğu da, tələffüz zamanı uzanan və qoşalaşan “y” üzərinə düşür.

– Buy, Allah sən saxla. Asi nəş oluram? [7, s.103]

Bu misalda isə həyəcanlı vurğu saitin üzərinə düşür və eynən samitdə olduğu kimi sait də uzanır və qoşalaşır.

Bu misallarda geminat hadisəsi, həyəcanlı vurğu olan sözlərdə özünü göstərir. Bu hadisə dilimiz üçün xarakterik olmasa da, danışqıda və ədəbi əsərlərdə tez-tez qarşımıza çıxır.

Nəticə olaraq, qadın nəsrinə xas əsas fonetik təzahür formaları bunlardır:

– Qadın dilinin incə, mülayim dil olduğundan onların nəsrində incə saitlərin kişi nəsi ilə müqayisədə daha çox istifadə olması.

– Qadın dilində cingiltili samit tezliyi kişi dilindən fərqli olması.

– Qadın dilində fonetik hadisə və qanunlar və onların işlənməsində emosionallığın rolu.

– Qadın dilində sual, şübhə və kinayə intonasiasından tez-tez istifadə edilməsi.

– Qadınlar emosional olduqlarından həyəcanlı vurğunun daha çox onların dili üçün xarakterik olması.

Bütün bu qeyd olunan xüsusiyyətlər 100% -lik nəticələr deyil. Bunun tam tərsini göstərən nümunələrdə qarşımıza çıxma bilər. Lakin çoxluq olaraq götürüldə, bu fərqlər özünü göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. http://www.linse.undue.de/files/PDF_in_Katalog/publikationen/ESEL/amica_menshealth.pdf
2. Fitch, W. T., & Giedd, J. Morphology and development of the human vocal tract: A study using magnetic resonance imaging. //Journal of the Acoustical Society of America 106(3)-1999, – p1511-1522.
3. https://www2.ling.su.se/staff/hartmut/f0_m&f.pdf
4. Ohara, Y. Gender-dependent pitch levels: A comparative study in Japanese and English. In K. Hall, M. Bucholtz, and B., Moonwoman //Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Woman and Language Conference, Vol. 2. 1992, – p. 469-477
5. Cəfərzadə, Ə. Bakı-1501.II nəşr.Bakı; Qanun. 2015.
6. Şıxlı, İ. Seçilmiş əsərləri 2cildə, IIcild Bakı:Şərq-Qərb. 2005.
7. Cəfərzadə, Ə. “Eldən-elə” Bakı:Şərq-Qərb. 2006.

Farida Jamilli

Summary

Phonetic forms of gender dominance in the language of women's prose

There are some phonetic differences in the language of women and men and in their prose. Vowels and consonants, intonation, accent are phonetic features. In women's prose, phonetic manifestations first appear in vowels and consonants. Women use thin vowels and clinking consonants more than men. In addition, the excitement accent is more characteristic of their language. It is one of the means of phonetic manifestation in intonation and manifest itself in the analysis of gender dominance.

Фарида Джамилли

Резюме

Фонетические формы гендерного доминирования в языке женской прозы

Известно, что существуют фонетические различия в языке мужчин и женщин, а также различия в их прозе. Учитываются фонетические особенности, гласные и согласные, интонация, ударение. В статье исследуются эти проблемы в широком плане. В женской прозе фонетические проявления сначала проявляются в гласных и согласных. Женщины используют тонкие гласные и звонкие согласные чаще, чем мужчины. К тому же акцент возбуждения более характерен для их языка. Это одно из средств фонетического проявления в интонации и проявляется при анализе гендерного доминирования.

Rəyçi: fil.e.d., prof. Z.Şahbazova

Redaksiyaya daxil olma: 10.04.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 14.04.2021

Çapa qəbul olunma: 30.04.2021